

Kémiai egyensúly

Fizikai kémia előadások biológusoknak 5.

Turányi Tamás
ELTE Kémiai Intézet

Sztöchiometriai együttható

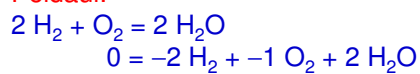
v_j sztöchiometriai együttható (a termokémiában használtuk először)

általános kémiai reakció:

$$\sum_j v_j A_j = 0$$

v_j reaktánsra negatív, a termékre pozitív.
 A_j az anyag képlete

Például:

$$\Rightarrow \begin{array}{lll} v_1 = -2 & v_2 = -1 & v_3 = +2 \\ A_1 = \text{"H}_2\text{"} & A_2 = \text{"O}_2\text{"} & A_3 = \text{"H}_2\text{O"} \end{array}$$

Az egyensúlyi állandó

Egyensúlyi állandó a középiskolában:

K_c moláris koncentrációkkal kifejezett egyensúlyi állandó

Bevezetése a középiskolában reakciókinetikai alapon:

$r_1 = k_1[A][B]$; $r_{-1} = k_{-1}[C][D]$; egyensúlyban $r_1 = r_{-1}$, tehát
 $K = k_1/k_{-1} = [C][D] / [A][B]$

K_x móltörttekkel kifejezett egyensúlyi állandó:

$$K_x = \prod_j x_j^{\nu_j} (e)$$

K_p parciális nyomásokkal kifejezett egyensúlyi állandó:

$$K_p = \prod_j \left(\frac{p_j(e)}{p^\ominus} \right)^{\nu_j}$$

Reakciószabadentalpia (ismétlés)

Volt már a „II. főtétel” fejezetben („termokémia szabadentalpiával”):

DEF standard reakciószabadentalpia:

a standard állapotú, tiszta termékek és reaktánsok szabadentalpiáinak különbsége.

Standard reakciószabadentalpia:
$$\Delta_r G^\ominus = \sum_j \nu_j G_{m_j}^\ominus$$

Reakciószabadentalpia tetszőleges p nyomáson:
$$\Delta_r G^* = \sum_j \nu_j G_{m_j}^*(p)$$

G változása elegyben a komponensek mólszámával

- 1) Van egy állandó nyomású és hőmérsékletű elegyünk, ebbe a j -edik anyag egy mólját juttatjuk.

Mekkora lesz a G megváltozása?

Ismétlés:

DEF kémiai potenciál avagy parciális moláris szabadentalpia:
 G megváltozása, ha elegyhez állandó T hőmérséklet, p nyomás és elegyösszetétel mellett az i -edik komponens egy mólját adjuk.

$$\mu_i = \left(\frac{\partial G}{\partial n_i} \right)_{p,T,n_j}$$

- 2) Van egy állandó nyomású és hőmérsékletű elegyünk, ebbe a j -edik anyag dn_j mólját juttatjuk.

G megváltozása: $dG = \mu_j dn_j$

- 3) Van egy állandó nyomású és hőmérsékletű elegyünk, ebbe minden komponensből beleteszünk egy kicsit.

Az anyagmennyiségek változása (mol): $dn_1, dn_2, dn_3, \dots, dn_j, \dots$

G megváltozása: $dG = \sum_j \mu_j dn_j$

G változása kémiai egyensúly eltolódásakor

- 4) Van egy állandó nyomású és hőmérsékletű elegyünk, ebben kémiai reakció játszódik le. Az egyes komponensek anyagmennyiségének változása (mol): $dn_1, dn_2, dn_3, \dots, dn_j, \dots$

G megváltozása:

$$dG = \sum_j \mu_j dn_j$$

Mi a különbség a két eset között ?

- 3) beleteszem az anyagokat
 4) reakcióban keletkeznek és fogynak az anyagok

- 3) tetszés szerint tudok anyagokat betenni
 4) a kémiai reakcióegyenlet kapcsolatot teremt a keletkező és elfogyó anyagok között:

pl. $A + B \rightleftharpoons C + D$ reakció

ha 0,1 mól C keletkezik, akkor biztosan

$-1 \times 0,1$ mól A változás, $-1 \times 0,1$ mól B változás, $+1 \times 0,1$ mól D változás

A fogyás/keletkezés aránya a sztöchiometriai együtthatóknak felel meg!

G változása kémiai egyensúly eltolódásakor 2.

Kémiai reakció esetén az anyagmennyiségek $d n_j$ változásai a sztöchiometriai együtthatók által megszabott arányban állnak egymással:

$$d n_j = \nu_j d \xi$$

DEF ξ reakciókoordináta a kémiai reakció előrehaladását jellemzi a reaktánsoktól a termékekig. Mértékegysége: mol

A szabadentalpia változása a reakció előrehaladása során:

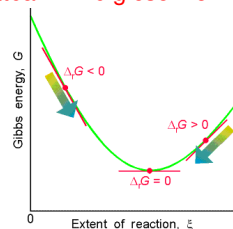
$$dG = \sum_j \mu_j d n_j \quad \text{és} \quad d n_j = \nu_j d \xi \quad \Rightarrow \quad dG = d \xi \sum_j \nu_j \mu_j$$

Állandó p , T zárt rendszerben a szabadentalpia spontán folyamatban mindig csökken.

Ha tiszta reaktánsokból indulunk, G csökken.

Ha tiszta termékekből indulunk, G csökken.

Az egyensúlyban G -nek minimuma van.

G változása kémiai egyensúly eltolódásakor 3.

Állandó p , T zárt rendszerben a szabadentalpia spontán folyamatban mindig csökken.

Ha tiszta reaktánsokból indulunk, G csökken.

Ha tiszta termékekből indulunk, G csökken.

Az egyensúlyban G -nek minimuma van.

G változása ξ függvényében:

$$dG = d \xi \sum_j \nu_j \mu_j$$

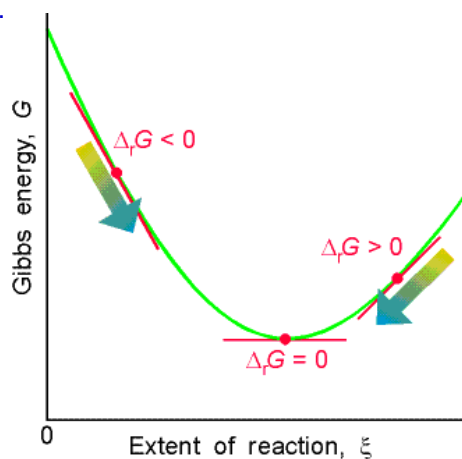
G meredeksége ξ szerint:

$$\frac{dG}{d \xi} = \sum_j \nu_j \mu_j$$

G meredeksége ξ szerint nulla az egyensúly koncentrációknál:

$$dG/d \xi = \sum_j \nu_j \mu_j(e) = 0$$

$\mu_j(e)$ az egyensúlyi koncentrációkhoz tartozó kémiai potenciál.

K_x számítása a termodinamikai adatokból

K_x -et csak termodinamikai alapon vezettük be $\Rightarrow$ $\Delta_r G^* = -RT \ln K_x$
 K_x csak termodinamikai adatokból kiszámítható:

Egyesek szerint ez a termodinamika csúcsa, mert kapcsolatot teremt a termodinamika és a kémiai folyamatok sebessége között. Az egyensúly másik megközelítése ugyanis, hogy ott az ellentétes irányú folyamatok sebessége egyenlő.

Levezetése: (nem kell tudni vizsgán)

Az egyensúly feltétele:
$$\sum_j \nu_j \mu_j(e) = 0 \quad (1)$$

$\mu_j(e)$ számítása ideális elegyenben:
$$\mu_j(e) = G_{m,j}^*(p, T) + RT \ln x_j(e) \quad (2)$$

ezeket az azonosságokat használjuk:
$$\sum_j \nu_j \ln x_j = \sum_j \ln x_j^{\nu_j} = \ln \prod_j x_j^{\nu_j}$$

(2) behelyettesítve (1)-be:
$$\sum_j \nu_j G_{m,j}^*(p, T) + RT \ln \prod_j x_j^{\nu_j}(e) = 0$$

$\Delta_r G^*$ és K_x definícióját felhasználva:
$$\Delta_r G^* + RT \ln K_x = 0$$

K_p számítása a termodinamikai adatokból

K_p -et csak termodinamikai alapon vezettük be $\Rightarrow$ $\Delta_r G^0 = -RT \ln K_p$
 K_p csak termodinamikai adatokból kiszámítható:

Levezetése: (nem kell tudni vizsgán)

Az egyensúly feltétele:
$$\sum_j \nu_j \mu_j(e) = 0 \quad (1)$$

$\mu_j(e)$ számítása ideális elegyenben:
$$\mu_j(e) = G_{m,j}^0(T) + RT \ln \frac{p_j(e)}{p^\ominus} \quad (2)$$

(2) behelyettesítve (1)-be:
$$\sum_j \nu_j G_{m,j}^0(T) + RT \ln \prod_j \left(\frac{p_j(e)}{p^\ominus} \right)^{\nu_j} = 0$$

$\Delta_r G^0$ és K_p definícióját felhasználva:
$$\Delta_r G^0 + RT \ln K_p = 0$$

K_x és K_p kapcsolata

$$K_x = K_p \left(\frac{p}{p^\ominus} \right)^{-\Delta\nu}$$

- K_x móltörtökben kifejezett egyensúlyi állandó
 K_p parciális nyomásokban kifejezett egyensúlyi állandó
 p nyomás az elegyben
 p[⊖] standard nyomás (1 bar)
 Δν „mólszám változás a reakció során” Δν = Σ_j ν_j
 például: H₂+Cl₂ = 2 HCl Δν=0; 3 H₂+N₂ = 2 NH₃ Δν = -2

Következmények:

- ha p = 1 bar akkor K_x = K_p mindig !!!
- ha Δν = 0 akkor K_x = K_p mindig !!!

Levezetése: (nem kell tudni vizsgán)

$$\begin{aligned}
 K_x &= \prod_j x_j^{\nu_j}(\text{e}) = \prod_j \left(\frac{p_j(\text{e})}{p} \right)^{\nu_j} = \prod_j \left(\frac{p_j(\text{e})}{p^\ominus} \right)^{\nu_j} \left(\frac{p^\ominus}{p} \right)^{\nu_j} = \\
 &= K_p \prod_j \left(\frac{p}{p^\ominus} \right)^{-\nu_j} = K_p \left(\frac{p}{p^\ominus} \right)^{-\sum_j \nu_j} = K_p \left(\frac{p}{p^\ominus} \right)^{-\Delta\nu}
 \end{aligned}$$

11

K_x és K_p hőmérsékletfüggése

Egyensúlyi állandó leírása termodinamikai alapon

⇒ **K-nak T-függését megkapjuk a G szabadentalpia hőmérsékletfüggéséből.**

A szabadentalpia hőmérsékletfüggése (Gibbs–Helmholtz egyenlet) : $\left(\frac{d}{dT} \right)_p \left(\frac{G}{T} \right) = -\frac{H}{T^2}$

Kapcsolat az egyensúlyi állandó és a G szabadentalpia között:

$$\Delta_r G^* = -RT \ln K_x$$

$$\Delta_r G^\ominus = -RT \ln K_p$$

Az utóbbi egyenletet behelyettesítjük a Gibbs–Helmholtz egyenletbe ⇒ **TV van't Hoff-egyenlet az egyensúlyi állandó hőmérsékletfüggésére:**

$$\frac{d \ln K_x}{dT} = -\frac{d}{dT} \left(\frac{\Delta_r G^*}{RT} \right) = \frac{\Delta_r H^*}{RT^2}$$

$$\frac{d \ln K_p}{dT} = -\frac{d}{dT} \left(\frac{\Delta_r G^\ominus}{RT} \right) = \frac{\Delta_r H^\ominus}{RT^2}$$

K hőmérsékletfüggésének számításához csak a Δ_rH reakcióentalpiát kell ismerni!

Ha Δ_rH a T₁– T₂ hőmérséklettartományban nem változik a hőmérséklettel, akkor **a van't Hoff egyenlet integrált alakja:**

$$\ln \frac{K_x(T_2)}{K_x(T_1)} = -\frac{\Delta_r H^*}{R} \left(\frac{1}{T_2} - \frac{1}{T_1} \right)$$

$$\ln \frac{K_p(T_2)}{K_p(T_1)} = -\frac{\Delta_r H^\ominus}{R} \left(\frac{1}{T_2} - \frac{1}{T_1} \right) \quad 12$$

K_x és K_p nyomásfüggése

Egyensúlyi állandó leírása termodinamikai alapon

⇒ K-nak p-függését megkapjuk a G szabadentalpia nyomásfüggéséből.

A szabadentalpia nyomásfüggése: $\left(\frac{\partial G}{\partial p}\right)_T = V$

Kapcsolat az egyensúly állandó és a G szabadentalpia között:

$$\Delta_r G^* = -RT \ln K_x$$

$$\Delta_r G^\ominus = -RT \ln K_p$$

K_x nyomásfüggése:

$$\frac{d \ln K_x}{dp} = -\frac{\Delta_r V}{RT}$$

Δ_rG⁰ mindig 1 bar nyomáshoz tartozik, nem változik a nyomással
⇒ **K_p nem változik a nyomással**

K_x nyomásfüggésének számításához csak a Δ_rV reakciótérfogatot kell ismerni! Mólszámváltozással járó gázreakciónál Δ_rV nagy. Folyadékfázisú reakciónál Δ_rV kicsi, de nagy nyomásváltozásnak már van mérhető hatása K_x-re.

Levezetése: (nem kell tudni vizsgán)

Δ_rG* = -RT ln K_x egyenletet behelyettesítjük G nyomásfüggési egyenletébe:

$$\frac{d \ln K_x}{dp} = -\frac{d}{dp} \frac{\sum_j \nu_j G_{m,j}^*(p,T)}{RT} = -\frac{\sum_j \nu_j V_{m,j}^*(p,T)}{RT} = -\frac{\Delta_r V}{RT}$$

13

A legkisebb kényszer elve

TV Kémiai egyensúlyban levő rendszerben külső hatásra olyan átalakulás indul meg amely az okozott változás mértékét csökkenti (Le-Chatelier–Braun-elv)

- hőmérséklet növelése** ⇒ egyensúly eltolódása endoterm irányba
- hőmérséklet csökkentése** ⇒ egyensúly eltolódása exoterm irányba
- nyomás növelése** ⇒ egyensúly eltolódása térfogatcsökkenés felé
- nyomás csökkentése** ⇒ egyensúly eltolódása térfogattömegnövekedés felé
- reaktáns hozzáadása** ⇒ egyensúly eltolódása a termékek irányába
- termék hozzáadása** ⇒ egyensúly eltolódása a reaktánsok irányába

A fenti a középiskolás anyag volt, állítások indoklás nélkül.

Most már mindent képletekkel számítani tudunk, és a fentiek a képletekből következnek!

1) A hőmérséklet hatása:

$$\frac{d \ln K_x}{dT} = \frac{\Delta_r H^*}{RT^2}$$

Ha Δ_rH negatív (exoterm reakció), akkor T növelésére K_x úgy változik meg, hogy az egyensúly endoterm irányba tolódjon el.

2) A nyomás hatása:

$$\frac{d \ln K_x}{dp} = -\frac{\Delta_r V}{RT}$$

Ha Δ_rV negatív, akkor p növelésére K_x úgy változik meg, hogy az egyensúly a térfogat növekedése irányába tolódjon el állandó p, T-nél.

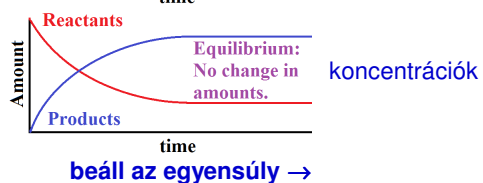
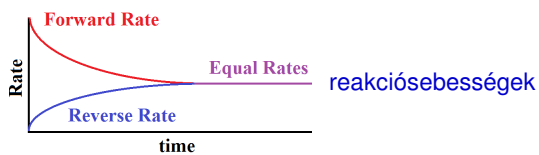
3) Reaktáns hozzáadásának hatása: $K_x = \prod_j x_j^{\nu_j} (e)$

Reaktáns hozzáadására az egyensúly annak fogyása irányába tolódik el.

14

Kémiai egyensúly: két figyelmeztetés!

1) Kémiai egyensúlyban az ellentétes irányú reakciók sebessége azonos, de a koncentrációk nem azonosak!

2)

Az eddigiekben mindig feltételeztük, hogy egyetlen kémiai egyensúly van jelen, (vagy ha több kémiai egyensúly van, akkor azok nincsenek kölcsönhatásban).

Ha több, egymással kölcsönható kémiai egyensúly van jelen, akkor az eddigi egyenletek egy-egy egyensúlyra nem teljesülnek, pl. a legkisebb kényszer elve nem működik.

15

Kémiai egyensúly téma

VÉGE

16